

Moninaisuus mahtuu kouluun!

Vinkkejä lhbti-sensitiiviseen opetukseen ja homotteluun puuttumiseen



"Ei meidän koulun seinille mitään homolappuja tule!"

..."Eihän meillä edes ole sellaisia oppilaita!" Tämä oli erään rehtorin reaktio, keväällä 2008, kun muutama kahdeksannen luokan oppilas pyysi häneltä lupaa laittaa koulun ilmoitustaululle mainoksen Setan nuorten vertaisryhmästä. Vastausta voidaan karkeana hetero-oletuksena pitää varsin ajattelemttomana, mutta kyseiselle rehtorille tuntuu edelleen löytyvän yhteiskunnassamme runsaasti seuraa. Väestöliiton tekemässä seksuaaliterveystietotutkimuksessa (2006), ainoastaan 4 % vastanneista terveystiedon opettajista arvioi, että heidän koulustaan löytyy homo- tai biseksuaalisia oppilaita. Kaksi prosenttia heistä tiesi seksuaalivähemmistöihin kuuluvia löytyvän omasta työyhteisöstä. Samalla erään toisen tutkimuksen yhteydessä tehdyssä kyselyssä 13 % yläkoululaisista ilmoitti määrittelevänsä itsensä muuksi kuin heteroksi. Opettaja-lehden syksyllä 2009 teettämässä kyselyssä, 45 % "hetero-opettajista" sanoo opettaneensa seksuaalivähemmistöjä kun "homo- ja lesbo-opettajista" niin kertoo 73 %. Prosenttiluvut jakautuivat lähes samoin kun opettajat arvelevat, löytyykö omasta työyhteisöstä seksuaalivähemmistöihin kuuluvia. Kyselyt ovat toteutettu eri tavoin eikä niistä kannattaa tehdä liioja johtopäätöksiä. Väestöliiton kyselystä syntyy vaikutelma, että Suomesta löytyisi erillisiä ”pinkkejä kouluja”, joissa työskentelee ainoastaan homo- ja biseksuaaleja oppilaita ja opettajia. Tällaisia ei kuitenkaan ole. Lhbt-i ihmiset, eli lesbot, homot, biseksuaalit, transidentiteetin omaavat sekä intersukupuoliset oppilaat ja opettajat ovat osa samaa kouluarkea kuin kaikki muutkin. Viime vuosina Suomessa on tapahtunut paljon muutoksia yhteiskunnan asenteissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan, ja monella työpaikalla kaikki voivat olla yhdenvertaisesti mukana yhteisössä. Toisaalla ei edelleenkään myönnetä, että todellisuus on oikeasti moninainen.

Jos nukkuu pommiin, on parempi saapua myöhään kuin jättää kokonaan tulematta. Kyseinen rehtori kuunteli oppilaitaan, ja huomasi hetken päästä tehneensä vääränlaisen arvion. "Homolaput" päätyivät lopulta ilmoitustauluihin ja lhbt-teemaa käsiteltiin koulun aamunavauksessa. Muun muassa näin voidaan rakentaa entistä sisällyttävämpää koulua.

Mikä ihmeen lhbti?

Lhbt-lyhenteessä on kyse seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä sekä sukupuolen ilmaisusta. Lyhenne viittaa tässä suhteessa vähemmistöön kuuluviin eli lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin, transihmisiin sekä intersukupuolisiin.

Sukupuoli

Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat kokemuksia omasta sukupuolestamme ja miten me viestimme siitä ympäristölle. Yhteiskuntamme on rakennettu pohjanaan ajatus, että ihmiskunta koostuu miehistä ja naisista – ihmisistä, jotka kaikki kuuluvat ja samastuvat yksiselitteisesti jompaankumpaan näistä kahdesta sukupuolesta. Todellisuus kuitenkin osoittaa, että asia ei ole aivan näin yksinkertainen.

Sukupuolella on monta ulottuvuutta, alkaen siitä, miltä kehomme näyttää ja miten pukeudumme, jatkuen siihen, miten käyttäydymme toisten kanssa tai mikä sukupuoli meille on kirjattu väestörekisteriin.

Sukupuolen moninaisuus ihmiskunnassa käsittää paitsi "tavallisia miehiä ja naisia" myös naisiksi pukeutuvia miehiä, naisia, joita luullaan miehiksi sekä ihmisiä, jotka eivät koe olevansa kumpaakaan tai kokevat olevansa molempia samaan aikaan – ja monia muita. Maailmasta on löytynyt kulttuuri, jossa on tunnistettu jopa 11 eri sukupuolta.

Sukupuolensa "perinteisesti" kokevia ja ilmaisevia miehiä ja naisia kutsutaan joskus cis-henkilöiksi.

Transihmisiin kuuluvat transvestiitit, transsukupuoliset ja transgenderit. On myös intersukupuolisia, joiden kehon sukupuolta määrittävät piirteet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen.

Seksuaalinen suuntautuminen

Homoseksuaalisuus, biseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus ovat taasen seksuaalisia suuntautumisia, jotka kertovat mitä sukupuolta edustaviin henkilöihin ihminen ihastuu, rakastuu tai seksuaalisesti virittäytyy. Seksuaalisen suuntautumisen määrittelyn lähtökohtana ovat oma sukupuoli ja kohteen sukupuoli, jotka voivat olla sama (homo) tai toinen (hetero). Biseksuaalilla ihmisellä on kyky ihastua sekä miehiin että naisiin tai hän kokee, ettei kumppanin sukupuolella ole väliä. Nämä käsitteet ovat tarpeen, jotta voitaisiin keskustella ja ymmärtää asioita jokseenkin yhteisellä tavalla. Lisäksi ne ovat usein vähemmistöön kuuluvalla merkityksellisiä oman identiteetin muodostamisessa. Toiset eivät taasen koe tarvetta määrittellä suuntautumistaan millään erityisellä tavalla.

Seksuaalinen suuntautuminen on kaikilta löytyvä ominaisuus; kyky kiinnostua romanttisesti ja seksuaalisesti tietynlaisista ihmisistä. Seksuaalinen suuntautuminen ymmärretään usein seksiin liittyvänä asiana, ja mielletään tällöin puhtaasti intiimiksi, henkilökohtaiseksi asiaksi. Todellisuudessa se ylittää huomattavasti laajemmalle ihmisten yhteiseen arkielämään, ja on välittömästi tai välillisesti läsnä monessa arkisessa keskustelussa ja kanssakäymisessä, myös ventovieraiden seurassa.

Queer

Queer on lähtökohtaisesti ollut akateeminen koulukunta tai poliittinen näkökanta, joka haastaa yhteiskunnassa vallitsevaa sukupuoli- ja heteronormatiivisuutta. Varsinkin nuorten keskuudessa yhä useampi käyttää tätä käsitettä identiteettinsä määrittelyyn, kun edellä mainitut sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen viittaavat käsitteet ja kategoriat tuntuvat turhan rajoittavilta.

Sateenkaariperheet

Sateenkaariperhe-käsite kuvaa lhbti-ihmisten lapsiperheitä eli perheitä, joissa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin. Sateenkaariperheiden lapset saattavat olla syntyneet jommankumman vanhemman aiemmassa heterosuhteessa tai hedelmöityshoitojen avulla. Sateenkaariperheet voivat myös olla itsenäisten vanhempien perheitä tai moniapilaperheitä, jossa esimerkiksi miesparilla on lapsia yhdessä naispuolisen ystävän kanssa. **Suomessa tuhansia lapsia elää sateenkaariperheissä.**

Näkymättömät säännöt

Toimiva yhteiskuntaa edellyttää, että sen kansalaiset elävät tiettyjen normien mukaan, jotta yhdessäelö olisi mahdollisimman sujuvaa. Normit juontavat juurensa pitkistä perinteistä tehdä tiettyjä asioita tiettyyn tapaan tai terveestä järjestä, joskus järjettömästä vallankäytöstä tai pelkästä sattumasta. Osa niistä on tiedostettuja, selkeitä sääntöjä, joista muistutetaan usein ääneen ("luokassa ei käytetä pipoa"). Toiset niistä ovat enemmän rakenteellisia, niin itsestään selvinä pidettyjä asioita, että ne tunnustetaan normeiksi vasta kun joku tekee toisin. Normeihin liittyy palkkiosysteemi, jonka mukaan normien mukaan käyttäytyvät palkitaan tietyillä etuoikeuksilla. Normeja horjuttaville tällaisia etuoikeuksia ei suoda tai heitä rangaistaan. Moninaisessa ihmiskunnassa tästä seuraa, että jotkut syntyvät etuoikeutetuimmiksi kuin muut. Yhdenvertaisuutta tavoittelevalle yhteiskunnalle tämä on iso haaste.

Sukupuolinormatiivisuus

Yleensä pidetään lähtökohtana, että sukupuolia on vain kaksi ja että ihmiset ovat tietynlaisia ja käyttäytyvät tietyn tavan mukaan riippuen siitä, mitä sukupuolta he edustavat. Tämän takia meillä on kouluissa yleensä erilliset tyttöjen ja poikien vessat tai saatamme ihmetellä, jos valtaosa luokan pojista valitsee yhtäkkiä tekstiilityön ja tytöt teknisen työn.

Intersukupuolinen lapsi uhmaa kaksinapaista sukupuolijärjestelmää pelkällä olemassaolollaan, kun hänen fyysiset, sukupuolta määrittävät tekijät eivät olekaan yksiselitteisesti joko pojan tai tytön. Tämän takia edelleen saatetaan pienellekin lapselle tehdä kosmeettisia leikkauksia, ikään kuin "virheen korjaamiseksi ja 'oikean' sukupuolen" antamiseksi lapselle, vaikka lapsi ei olisikaan ehtinyt muodostaa omaa sukupuoli-identiteettiään. Se, että yhteiskuntamme taistelee edelleen tasa-arvo-ongelmien kanssa, kertoo myös sukupuolinormatiivisuudesta. Vallitsevien normien mukaan miehekkäiksi koodatuille ilmiölle annetaan yleensä korkeampi arvo. Mies, joka pukeutuu naiseksi herättää helposti hilpeyttä tai ivaa – näin mies vaikuttaa menettävänsä statustaan. Teini-ikäinen balettia tanssiva poika saattaa joutua kiusatuksi harrastuksensa takia. Nainen voi taasen melko vapaasti käyttää kravattia tai teinityön karateharrastusta saatetaan pitää luokassa "hyvänä juttuna". Se, mikä mielletään miehekkääksi tai

naiselliseksi vaihtelee eri kulttuurien ja myös eri aikakausien välillä. Aiemmin pyöräilyä pidettiin hyvin epänaissellisenä, nykyään se on Suomessa melko sukupuolineutraali tapa liikkua paikasta toiseen.

Sukupuolisensitiivisyys

Miesten ja naisten välillä on eroja. Mutta on myös tärkeää muistaa, että yksilölliset erot miesten ja naisten välillä ovat yleensä suuremmat kuin erot näiden kahden ryhmien kesken. Lisäksi pitää muistaa, että melkoinen osa väestöstä ei välttämättä samastu näihin ryhmiin ollenkaan. Koululla on tärkeä tehtävä tunnistaa ja tunnustaa sukupuolen moninaisuus ja tarjota erilaisia roolimalleja sekä tukea lapsia ja nuoria tuntemaan olonsa turvallisiksi heidän omaksi kokemassaan sukupuoli-identiteetissä ja sukupuolen ilmaisussa. Tämä on yhtä tärkeä tehtävä kuin nuorten kasvattaminen uskonnollisen, etnisen tai kulttuurisen moninaisuuden kunnioittamiseen.

Heteronormatiivisuus

Sukupuolinormatiivisen yhteiskunnan sääntöihin kuuluu myös se, että miesten oletetaan rakastuvan naisiin ja päinvastoin. **Heteroseksuaalisuutta pidetään lähtökohtana; odotettuna, toivottuna ja parempana suuntautumisena. Tätä kutsutaan heteronormatiivisuudeksi.**

Heteronormatiivisuus koulussa voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kaikkien oppilaiden, heidän vanhempiensa, sisarustensa, sukulaistensa ja kaveriensa oletetaan olevan heteroita. Seksuaalista suuntautumista ei tällöin koeta tarpeelliseksi käsitellä; jos kaikki ovat samanlaisia, eihän edes ole mitään käsiteltävää. Normatiivisuus koulussa voi myös ilmentyä niin, että kaikki koulukirjojen esimerkit romanttisista parisuhteista kuvaavat pareja, jotka koostuvat ei-liikuntarajoitteisista, suomalaisista keskiluokkaan kuuluvista naisista ja miehistä vaikka periaatteessa voidaankin myöntää, ettei näin aina ole. Hetero- ja sukupuolinormatiivisuutta koulussa on myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen esittäminen ulkopuolisena ryhmänä. Tällöin ei oteta huomioon, että kyseiset **vähemmistöt ovat mitä todennäköisimmin tilastollisesti edustettuna luokassa tai oppilaiden läheisissä**, ja että heillä on yhdenvertaisina kansalaisina oikeus tulla nähdyksi ja saada asiallista tietoa siinä, missä muutkin.

Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen

Suvaitsevaisuutta on vaalittu tärkeänä, humanina yhteiskunnallisena arvona, jota lapsille ja nuorille pitää opettaa pienestä pitäen. Nykyteiniä väitetään usein olevan varsin konservatiivisiksi ja konformismia ihannoiva ikäluokka, jolle pitää opettaa erilaisuuden sietämisen kyky. Ajatus on kaunis ja tarpeellinen, ja tämän eteen tehdäänkin kouluissa paljon merkityksellistä työtä. Mutta keitä nämä erilaiset ovat, joita pitää suvaita, jos lähtökohtana on, että jokainen yksilö on moniulotteisena kokonaisuutena ainutlaatuinen? Suvaitsevaisuusretoriikka on ongelmallinen, sillä se perustuu usein ihmisten tahattomaan jakamiseen ryhmiin; oletettuun *meihin* ja *teihin*, joista jälkimmäiset ovat riippuvaisia edellisten hyvästä, mielivaltaisesta tahdosta sietää tai parhaimmassa tapauksessa hyväksyä heidän olemassaolonsa, sellaisena kuin he ovat. Suvaitsevaisuuskäsite sisältää usein myös ajatuksen, että suvaitsevaisuutta kaipaava ominaisuus on kielteinen, ja on sikäli ristiriidassa yhdenvertaisuusajatuksen kanssa. Mottitilanteessa suvaitsevaisuudesta on hyvä lähteä liikkeelle, mutta suvaitsevaisuuden sijaan moniarvoinen yhteiskunta kaipaisi pikemmin aitoa kunnioitusta.

Vammainen, somali, ortodoksi, lesbo... kuka saa näkyä?

Jos kaksi eri sukupuolta edustavaa oppilasta suutelee välitunnilla koulun pihalla, ajatellaan helposti, että he ovat rakastuneita ja mahdollisesti, että he voisivat jättää lemmiskelynsä koulupäivän päätteeksi. Jos kaksi samaa sukupuolta edustavaa oppilasta tekee samoin, monille saattaa ensimmäiseksi tulla mieleen, että he ovat homoja. Sitten saatetaan ajatella, että he ovat ilmaisemassa seksuaalista suuntautumistaan tai haluavat muuten vaan provosoida. Kummassakin tapauksessa voidaan kuitenkin tehdä molemmat johtopäätökset. Emme viesti seksuaalisesta suuntautumisestamme ainoastaan suutelemalla koulun pihalla. **Homot ja bi-ihmiset eivät ole ainoat, jotka tulevat "kaapista ulos"**. Kaikki tulevat kaapista ulos – tai päättävät syystä tai toisesta olemaan tekemättä niin – käyttämällä vihkisormuksia, liimaamalla kumppanin valokuvan kalenterin kanteen tai mainitsemalla kenen kanssa aikovat viettää pääsiäislomaa.

Tavallisia väärinkäsityksiä normitehtaalta

Sukupuoli- ja heteronormatiivinen ajattelukaava johtaa usein väärinkäsityksiin transihmisten ja intersukupuolisten sekä seksuaalivähemmistöihin kuuluvien elämästä. Transfobia ja homofobia viittaavat vahvoihin, epärationaalsiin kielteisiin tunteisiin sukupuoli- ja heteronormeja horjuttavia ihmisiä ja ilmiöitä kohtaan, ja johtuu usein väärinkäsityksistä. Ne ilmenevät sekä edellä mainittujen ryhmien syrjintänä että vähättelynä ja näkymättömäksi tekemisenä tai karkean vääristävän tiedon esittämisenä. Transfobioa ja homofobioa voi esiintyä vahvasti myös ihmisellä, joka kuuluu itse kyseisiin vähemmistöihin.

Sukupuoli- ja heteronormatiivista ajattelua voi olla mm. se, että

- ihmiset jaetaan ryhmiin sukupuolen perusteella, ja sukupuoleen liitetään automaattisesti tiettyjä ominaisuuksia (kyky, kiinnostus, käyttäytyminen jne.)
- lapsia, nuoria tai aikuisia tytötellään tai pojitellaan, liittäen siihen tietyn arvon (jos Ilmari ei käyttäydy kunnolla, hän joutuu istumaan tyttöjen kanssa)
- lapsen tai nuoren käyttäytymiseen suhtaudutaan eri tavalla, riippuen hänen sukupuolestaan
- ihmisille annetaan eriarvoisesti tilaa, huomiota tai resursseja, riippuen heidän sukupuolestaan
- ihmisistä tehdään johtopäätöksiä, sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvien stereotyyppien perusteella
- luullaan, että homon, lesbon tai biseksuaalin voi tunnistaa päältäpäin.
- kun näkee lhbti-vähemmistöön kuuluvan henkilön, ajatus kääntyy heti henkilön seksuaalisuuteen unohtaen kaiken muun
- siirtyy istumaan toiselle paikalle, kun homoksi, lesboksi tai biseksuaaliksi mielletty henkilö istahtaa viereen.
- jättää kysymättä seksuaalivähemmistöön kuuluvan henkilön kumppanin kuulumisia tilanteessa, jossa siitä olisi heterolta kysytty.
- välttää kätelemästä seksuaalivähemmistöön kuuluvaa tuttua tilanteessa, jossa heteroa olisi halattu tai suudeltu.
- mieltää homon koskettamisen lähtökohtaisesti seksuaaliseksi eleeksi.
- kokee samaa sukupuolta olevien välisen julkisen hellittelyn vastenmieliseksi, mutta kokee heteroiden vastaavan käyttäytymisen hyväksytyksi.
- jättää leimautumisen pelosta puuttumatta syrjintään, jättää kertomatta kannattavansa lhbti-ihmisten yhdenvertaisuutta tai viettävänsä aikaa kyseisiin vähemmistöihin kuuluvien ystävien seurassa.

Sisällyttävä koulu – keppejä ja porkkanoita

Maailma on moninainen, koulu sen sisällä myös. Aidosti sisällyttävä koulu antaa moninaisuuden näkyä välitunneilla, oppitunneilla, kotitehtävissä, vanhempainilloissa – opettajanhuonetta unohtamatta.

Asiallisen informaation jakaminen on yksi tapa lisätä moninaisuuden näkyvyyttä. Lhbt-asioista puhumista ei tule mieltää irralliseksi osaksi koulutyötä, vaan sen voidaan nähdä edistävän opetussuunnitelmien tavoitteita. **Perusopetuksen opetussuunnitelma – yksi tärkein opettajan työtä ohjaava asiakirja – mainitsee arvopohjana ensimmäiseksi ihmisoikeudet ja tasa-arvon.**

Perusopetuksen tehtävä on antaa mahdollisuus monipuoliseen kasvuun, oppimiseen ja terveen itsetunnon kehittymiseen.

Myös lukiossa opetuksen lähtökohtana on ihmisoikeuksien kunnioitus ja koulutuksen tulee edistää tasa-arvoa ja hyvinvointia. Lukion sivistysihanteena on pyrkimys totuuteen, inhimillisyyteen ja oikeudenmukaisuuteen. **Lukio-opetuksen tulee kannustaa tunnistamaan julkilausuttujen arvojen ja todellisuuden välisiä ristiriitoja sekä pohtimaan kriittisesti suomalaisen yhteiskunnan ja kansainvälisen kehityksen epäkohtia ja mahdollisuuksia.** Ilman tietoa ja keskustelua moninaisuudesta näitä tavoitteita ei täydellisesti saavuteta.

Opettajien on myös hyvä tiedostaa piilo-opetussuunnitelmien vaikutus. Virallisen opetussuunnitelman ja koulumaailman todellisuuden kohdatessa syntyy aina seurauksia, joita ei ole ennalta tavoiteltu. Yksi näistä on lhbt-asioiden näkymättömyys koulussa. Riski lhbt-asioiden käsittelyn unohtamisesta on suuri etenkin yläkouluissa, joissa aineenopettajat saattavat jättää aiheesta puhumisen toisille opettajille, koska sitä ei heidän oppiaineensa sisällöissä mainita. Alakouluissa, joissa yksi opettaja on yleensä vastuussa luokkansa kaikesta opetuksesta, on aiheen käsittelyyn paremmat mahdollisuudet. Silti aiheen käsittely oppilaiden ikätasoon suhteuttaen voi tuntua haasteelliselta.

Keppejä tai porkkanoita moninaisuuden näkyväksi tekemiseksi voi löytää myös lainsäädännön tasolta.

Sekä seksuaalivähemmistöjä koskeva yhdenvertaisuuslaki että sukupuolivähemmistöjä koskeva

tasa-arvolaki velvoittavat viranomaisia viemään yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa eteenpäin suunnitelmallisesti kaikessa toiminnassaan. Asiallisen informaation jakaminen koulussa voidaan nähdä yhtenä tapana, jolla yksittäinen opettaja toteuttaa tätä lakien edistämismääräystä. Ajattelutapa, jonka mukaan koulu on arvoneutraali vaikenemalla lhbti-asioista, on harhaluulo. Hiljaisuus viestii myös jostain, enemmän kuin ehkä osataan arvatakaan.

Oppilaiden näkökulmasta voidaan huomioida se, mitä Lasten oikeuksien julistus kertoo heidän oikeuksistaan liittyen tiedon saantiin ja koulutukseen; lapsilla on oikeus saada tietoa sekä heillä on oikeus ilmaista mielipiteensä, kunhan ne eivät loukkaa muiden oikeuksia.

Mitä sitten tapahtuu, jos koulu vaikenee lhbti-asioista? Näkymättömyydelläkin on kielteisiä vaikutuksia. Vaikka lhbti-teemaa käsitellään kouluissa aiempaa enemmän, sitä ei välttämättä tehdä toivotulla tavalla. Jos homoseksuaalisuus tuodaan näkyville ainoastaan erillisellä oppitunnilla eikä läpileikkaavasti, siitä syntyy mielikuva marginaalisena ja ristiriitaisena ilmiönä tai "ongelmana, joka pitäisi ratkaista" ja jonka suhteen kouluopetuksen korkeimmaksi tavoitteeksi riittää suvaitsevaisuus, ei yhdenvertaisuus.

Satuttavat sanat – kielenkäytöstä ja vitsailusta

Homottelu, huorittelu, transuttelu ja muu epäasiallinen kielenkäyttö on läsnä kouluyhteisöissä ja nuorten maailmassa hyvin voimakkaasti. Jopa niin voimakkaasti, että se näytetään hyväksyttävän nyky-yhteiskuntaan kuuluvana ilmiönä, jota vastaan on turha taistella. Sanojen väärinkäyttöön on turruttu: ”vitun homo” –tokaisuja kuulee päiväkodeista lukioihin asti, ilman, että niihin puututaan.

Tällaiseen ajattelutapaan ajaa unohdus siitä, että **nimitely vahingoittaa kaikkia läsnä olevia henkilöitä.** On selvää, että sukupuoleltaan moninainen lapsi, joka kuulee transuttelua, kärsii tästä. Yhtä selvää on myös se, että tyttö, jonka ensirakkaus on toinen tyttö, kärsii homottelun kuulemisesta, oli sen kohteena kuka tahansa. Mutta kaikille ei ehkä tule mieleen, että myös nuori, jonka perheeseen, sukuun,

ystäviin tai muuhun lähipiiriin kuuluu henkilö, joka on homo, kärsii homottelusta tai homovitsien kertomisesta.

Sanalla transu viitataan yleensä huolettomasti transvestisyyteen (joskus myös transsukupuolisuuteen). Sana on kuitenkin pornomaailman tuote ja sillä viittaaminen transihmisiin on erittäin loukkaavaa. Sen käyttäminen haukkumasanana sukupuoli-ilmaisullaan perinteisiä rajoja ylittävien henkilöiden solvaamiseen on sukupuolen moninaisuutta tukahduttavaa vallankäyttöä. Nuorten keskuudessa myös transu-sanaa käytetään joskus väitetyksi "ilman merkitystä", mutta kuten homo- tai huora- sanojen kohdalla, tämä ei kelpaa puolustukseksi. **Sanat ovat latautuneita ja niiden käyttö väärässä kontekstissa perustuu ennakkoluuloihin ja syrjiviin asenteisiin sekä ylläpitävät eriarvoisuutta.**

Nimittelyn kohteena eivät aina ole vain lesbot, homot, bi- tai transihmiset, vaan usein myös nuoret, jotka eivät koe omakseen näitä identiteettejä, mutta joiden ajatellaan kuuluvan näihin vähemmistöihin. **Homottelusta kärsii myös se heteropoika, jota homoksi nimitellään.** Tämän lisäksi nimittelyn kohteeksi joutuvat usein "liian tyttömäiset" pojat ja "liian poikamaiset" tytöt sekä pojat, jotka eivät urheile tai ovat "hikkejä". Jos omaan perheeseen kuuluu lhbti-henkilö, aiheuttaa tämäkin alttiutta joutua nimittelyn kohteeksi. Yhdysvaltalaisen nuorten kiusaamista käsittelevän tutkimuksen mukaan nimittelyn kohteeksi joutuminen aiheuttaa nuorille usein itsetunto-ongelmia, masentuneisuutta, itsesyrjintää, huonoa koulumenestystä sekä poissaoloja koulusta. Liian usein jopa itsetuhoisuutta.

Nämä seuraukset on helppo ymmärtää. Mutta usein ei ajatella niitä vaikutuksia, joita nimittelyllä on niille nuorille, jotka joutuvat näitä tilanteita seuraamaan epä tietoisina siitä, miten tulisi toimia. Tai miten uskaltaisi toimia. Harvalla nuorella on kokemusta siitä, että opettaja puuttuu asiaan. Toisen yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan vain alle viidennes opettajista puuttuu homofobiseen kielenkäyttöön. Näin nuori jää usein yksin, neuvottomaksi vierestä katsojaksi tilanteissa, joissa homottelua, transuttelua tai huorittelua tapahtuu. Tämä aiheuttaa nuorille avuttomuuden ja voimattomuuden tunnetta, josta he kärsivät.

Nimittelyllä on näin vaikutuksia koko koulu yhteisössä ja jokaisen opettajan on syytä puuttua siihen. Jokaisen kasvattajan tulisi välttää nimittelyn mitätöimistä, vähättelemistä tai ohittamista. Jokaiseen nimittelytapahtumaan tulee puuttua sekä heti että myöhäisemmän käsittelyn avulla.

Puutu nimittelyyn joka kerta!

Alussa aktiivinen puuttuminen homotteluun voi viedä aikaa, mutta se tuottaa tuloksia. Voit myös valmistautua etukäteen oppilaiden vastaväitteisiin: ”Vitun homo’ ei tarkoita mitään, se on vain läppää.”, ”Kaikkihan sitä sanoo!” tai ”Ei kukaan siitä oikeesti loukkaannu.”. Tässä vinkkejä, mitä voit eri tilanteissa sanoa:

- Ei ole mitään järkeä käyttää identiteettiä kuvaavaa sanaa nimittelyyn. Ja miksi ihmeessä käytät juuri sanaa homo?
- Mitä homo sinulle merkitsee? Eikö mitään? Oletko miettinyt, että toisille se saattaa merkitä kovin paljonkin, jotain todella tärkeää. Älä halveksi sitä.
- Et varmaan halua tietoisesti loukata ketään homottelulla tai transuttelulla, mutta koska se todellakin loukkaa ihmisiä, ei sellainen kielenkäyttö ole sallittua.
- Mitä tarkoitat täsmälleen, kun puhut transuista? Tiesitkö, että sana on monille todella loukkaava?
- Homo -sanan käyttäminen negatiivisessa merkityksessä tai välinpitämättömästi on seurausta ennakkoluuloista ja tietämättömyydestä. Tällainenko ihminen haluat olla?
- On monta muuta tapaa sanoa se, mitä itse asiassa haluat ilmaista. Mitä oikeastaan haluat sanoa?
- Nimittely satuttaa kaikkia, miksi haluaisit tietoisesti satuttaa toisia? Homottelu ei ole harmitonta läppää.
- Voit hyvin käyttää sanaa ”homo”, jos vaikka puhut homoudesta identiteettinä. Haukkumasana se ei ole.
- Jos haluat puhua transihmisistä, käytä oikeita sanoja. Voit puhua transvestiiteista, transsukupuolisista tai transgendeereistä. Transu-sanalla viestit lähinnä tietämättömyyttä.
- Homo on positiivinen identiteetti hyvin monelle ihmiselle. Tätäkö halusit kuvata?

Mikäli nimittelyyn ei puututa, kasvattaja viestittää loukkauksille ja loukkaajille hiljaista hyväksyntää. Salliessaan homottelun, opettaja saattaa esimerkillään **vesittää aiemmilla tunneilla opettuja moninaisuusnäkökulmasta tärkeitä asioita.**

Välittömän puuttumisen ohella tulee asiaa käsitellä uudelleen myöhemmin, erityisesti, jos kyseessä ei ole yksittäinen tapahtuma vaan jatkuva ilmiö. Jatkokäsittelyssä on hyvä ottaa huomioon nimittelyn kohteeksi joutuneen oppilaan toiveet. Käytettävissä olevan ajan puitteissa kannattaa miettiä myös

muiden oppilaiden tarpeita, nimittelevän oppilaan aikeita, kontekstia, missä nimittely tapahtui, oppilaiden ikää, jne. Kaikki nimittely- ja kiusaamistilanteet ovat monimutkaisia, joten yhtä sovellettavaa kaavaa ei ole. On kuitenkin hyvä käytäntö viedä asiaa eteenpäin, jos nimittelevä oppilas ei ymmärrä oman käytöksensä vakavuutta. Tarvittaessa keskustelu rehtorin, psykologin tai kuraattorin kanssa voi valottaa tilanteen vakavuuden oppilaalle. Joskus voi olla myös tarvetta keskustella oppilaan vanhempien kanssa.

Vaikka kiusaamis- ja nimittelytilanteisiin ei ole yhtä ainoa oikeaa ratkaisutapaa, tulisi koulujen asiakirjoissa (esim. kiusaamiseen puuttumiseen liittyvä asiakirja, yhdenvertaisuus- tai tasa-arvosuunnitelma) sisällyttää toimintaohjeita tapausten varalta. Lhbtai-aiheita tulee myös sisällyttää päivittäiseen opetukseen ja kasvatukseen – näin teema tulee arkiseksi ja menettää ”nimittelyvoimaansa”. Normatiivisuudesta yleensäkin on hyvä keskustella tunneilla: mitä kirjoitettuja ja kirjoittamattomia normeja meidän luokassa on? Vastuullisuuden lisäämiseksi voi yhdessä oppilaiden kanssa miettiä, miten kaikkien vähemmistöjen asemaa voisi parantaa ja miten yhdenvertaisuutta voisi koulussanne edistää. On tärkeää keskustella koko luokan kanssa. Voidaan käydä läpi sanojen oikeita merkityksiä. Voidaan huomauttaa, että homot ovat aivan yhtä arvokkaita kuin muutkin ihmiset ja että homona – aivan kuin heteronakin – oleminen tarkoittaa pohjimmiltaan rakkautta ja toisesta ihmisestä välittämistä; perustavanlaatuinen asia jokaiselle yksilölle, josta nimenomaan sen takia tulee puhua kunnioituksella. Asia voidaan myös kytkeä yleiseen keskusteluun ihmisoikeuksista. Koulun tulee olla turvallinen ympäristö kaikille!

Sensitiivistä opetusta luokassa — joka päivä

Millä keinoin lhbtai-teema kannattaa tuoda koulussa esiin? Riittääkö, että aihetta käsitellään esimerkiksi terveystiedon seksuaalikasvatuksessa vai pitäisikö se sisällyttää muihinkin oppiaineisiin? Käytäntö suomalaisissa oppilaitoksissa tuntuu vaihtelevan paljonkin. Joissakin kouluissa aihepiiri koetaan edelleen tabuna. Sen käsitteleminen saattaa herättää vastustusta, ellei oppilaiden, niin heidän vanhempiensa tai

opettajien keskuudessa. Moninaisuudesta saatetaan myös vaieta viitaten oppilaiden ikään; alakoululaisten ajatellaan liian helposti olevan liian nuoria ymmärtääkseen, mistä on kyse. Toisaalla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt mainitaan terveystiedon seksuaalikasvatuksen yhteydessä, joissakin kouluissa yhteiskunnallinen moninaisuus on läpileikkaavasti läsnä niin opetuksen osana kuin muutenkin koulun arjessa.

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvän tiedon kätkeyminen nuorilta perustuu usein ajatusmalliin, jossa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt yliseksualisoidaan. Tämä johtaa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen näkemiseen vähemmistöjen kohdalla yksityisasioina, jotka eivät kuulu koulun arkeen. Heteroseksuaalisista seurustelusuhteista ei ajatella samalla lailla.

Todellisuus on kuitenkin moninainen. Sitä ei tarvitse eikä pidä lapsilta ja nuorilta salata, päinvastoin sen osoittaminen on yleissivistävää sekä monen oppilaan kohdalla äärimmäisen tärkeää ja omakohtaista. Moni seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluva toteaa aikuisena, että oma nuoruus olisi voinut olla huomattavasti helpompi, mikäli joku olisi puhunut asioista aiemmin; antanut sanoja, joiden avulla olisi voinut jäsentää kokemuksensa omasta identiteetistään. Kertonut joskus tarinoita, joihin itsekin olisi voinut samastua, sen sijaan että olisi jatkuvasti tuntenut itsensä ulkopuoliseksi. Moninaisuudesta voi ja tulee siis puhua kaiken ikäisten kanssa – ikätasoon nähden luontevalla tavalla. Koulussa lhbti-teemaa on hyvää käsitellä joskus erillisenä aiheena, mutta on myös tärkeää, että moninaisuudella on lupaa näkyä läpileikkaavasti kaikissa yhteyksissä. Jos tietynlaiset ihmiset käsitellään ainoastaan poikkeuksena "yhdeksännen luokan terveystietokirjan toiseksi viimeisessä luvussa" eivätkä ikinä kelpaa esimerkeiksi, muulloin kun siihen on olemassa joku erityinen syy, heidän ulkopuolista asemaa ylläpidetään eikä ikinä saavuteta aitoa yhdenvertaisuutta.

Lhbti-sensitiivisyys koulussa

Lhbti-sensitiivisyys edellyttää maailman näkemistä muunakin kuin musta-valkoisena. Maailma on enemmänkin värien kirjo. Sukupuoli- ja lhb-sensitiivinen tapa toimia koulussa tarkoittaa sitä, että koulun henkilökunta

- ottaa yleisesti huomioon, että sukupuoli on sosiaalisesti rakennettu ja tiedostaa, kuinka hetero- ja sukupolinormatiivisuus kouluissa ilmenee. Sukupuolten väliset erot tulee tunnistaa samalla

muistaen, että yksilölliset erot perinteisten sukupuolikategorioiden sisällä ovat vieläkin merkittävimpiä.

- tiedostaa lähtökohtaisesti, että oppilaiden ja kollegoiden – sekä heidän lapsiensa, sisarustensa, vanhempiensa ja muiden läheisten joukossa on homoja, bi- ja transihmisiä.
- **ei kategorisoi. Suurin osa ihmisistä on moninainen monella tavalla.** Vammaisen oppilas voi esimerkiksi olla myös lesbo, lestadiolainen, partiolainen tai romani.
- kunnioittaa jokaisen ihmisen oikeutta määrittellä itse itsensä ja perheensä – tai olla määrittelemättä.
- miettii omaa kielenkäyttöään ja ilmaisee itseään niin, että se koskettaa kaikkia – ilman ”me vastaan he” näkökulmaa. Puhunko vanhemmista, kotiväestä vai isästä ja äidistä? Kysynkö seurustelusta vai poikaystävästä?
- myöntää moninaisuuden todeksi myös koulun arjessa, ja antaa sen näkyä, esimerkiksi teettämällä tehtäviä, joiden esimerkit eivät ole sukupuoli-, hetero- tai muulla tavoin normatiivisia.

Tässä muutama esimerkki näkökulmista, joiden sisällyttämisellä opetukseen voi helposti tunnustaa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sekä edistää koulussa ilmapiiriä, joka hyväksyy moninaisuuden koko kirjon näkyvyyden yhdenvertaisin ehdoin.

Paljonko matka maksaa?

Lavrova Metson perheeseen kuuluvat vanhemmat Tatiana ja Seija, Tatianan tytär Anna sekä yhteiset lapset Sergei ja Heli. He aikovat viettää pääsiäistä isovanhempien luona Pietarissa. Junaliput maksavat aikuisille 52,50 € / suunta, lapset matkustavat puoleen hintaan. Tatianalla ja Annalla on Venäjän kansalaisuus, muut perheenjäsenet tarvitsevat viisumit, jotka maksavat 48 € per henkilö. Koska Tatianan vanhemmat asuvat ahtaasti, perhe aikoo yöpyä hotellissa. Kahden hengen huone maksaa 2345 ruplaa per yö ja lisävuode (yhteen huoneeseen ei mahdu kuin yksi lisävuode) maksaa 770 ruplaa per yö. Yksi euro vastaa 35 ruplaa. Paljonko matka tulee maksamaan junalippuineen, viisumeineen ja hotelliyöpymisineen?

Kuka saa näkyä?

Miten erilaiset mediat esittävät yhteiskuntamme erilaisia vähemmistöjä suhteessa valtaväestöön? Verratkaa päivälehtiä viihdejulkaisuihin, dokumenttielokuvia televisiota tai saippuaopperoihin tai uutislähetysiin. Miten moninaisuus näkyy mainoksissa ja jos näkyy, niin minkä tuotteiden kohdalla? Kuka pääsee ääneen missäkin asiassa, minkälaisia valta-asemia on kielenkäytössä huomattavissa? Minkälaisia eroja on käsitteissä "naispappi" vs. "naispuolinen pappi", "homopari" vs. "samaa sukupuolta oleva pariskunta" tai "homoravintola" vs. "heteroravintola"?

Voiko vähemmistöjen kohtelulla mitata yhteiskunnan demokratian kehitysastetta?

Lhbt-teema ja sukupuoli tarjoavat tärkeitä näkökulmia historian ja yhteiskuntaopin opetukseen ja voivat antaa alun mielenkiintoisille keskusteluille ja havainnoille. Miten perhe- ja parisuhdekäsitteet ovat ajan myötä kehittyneet? Minkälaiset olivat käsitykset homo- ja heterosuhteista, miehistä ja naisista sekä normeja haastavista sukupuolirooleista antiikin, keskiajan ja viime vuosisadan aikana? Minkälaisia ne ovat tänä päivänä? Toisen maailmansodan aikana tuhansia homoja lähetettiin keskitysleireihin ja seitsemässä maassa maailmassa homoseksuaalisista teoista voi edelleen seurata kuolemanrangaistus. Millaista yhteiskunnallista kehitystä on tapahtunut tässä suhteessa ja miten muutoksia voidaan selittää?

"Missä iässä heterot yleensä huomaavat olevansa heteroja?"

Psykologiassa on usein etsitty syitä homo- ja biseksuaalisuuteen. Tällöin lähtökohtana on se, että heteroseksuaalisuus on normi, josta homoseksuaalisesti suuntautunut henkilö poikkeaa, ja halutaan ymmärtää miksi. Heteroseksuaalisen kiintymyksen ei vastaavasti katsota kaipaavan selityksiä. Nykyään ei ole edelleenkään löydetty selkeää vastausta siihen, mistä seksuaalinen suuntautuminen rakentuu. Mikäli opettaja haluaa

koulun psykologian tunnilla käsitellä lhbti-teemaa, hedelmällisempi lähestymistapa on keskittyä yleisesti keskusteluun esimerkiksi stereotyyppien ja ennakkoluulojen rakenteista. Miten mielessä muodostuu homo- tai transfobinen ajattelu ja miten se saattaa vaikuttaa käytöstapoihimme? Mikä on asenteiden ja käyttäytymisen suhde? Voidaan myös pohtia, miten heteronormatiivisuus vaikuttaa lapsen ja nuoren kehitykseen. Miten voidaan taata nuorelle ei-heterolle tasapainoinen kasvu ja mahdollisuus positiivisen minäkuvan muodostamiseen?

Sanasto

Biseksuaalisuus Kyky ihastua, rakastua, tuntea seksuaalista ja emotionaalista vetovoimaa sekä naisia että miehiä kohtaan. Biseksuaalista henkilöä voidaan tuttavallisesti kutsua biseksi.

Bifobia Vastenmielisyyden, pelon tai vihan tunne biseksuaalisuutta ja biseksuaaleja kohtaan.

Hetero-oletus Hetero-oletus on yhteiskunnallinen ajatusmalli, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat heteroita, kunnes toisin kerrotaan.

Heteronormatiivisuus Heteronormatiivisuus käsitteenä lisää hetero-oletukseen normin: kaikkien tulisi olla heteroja, koska heterous on tämän ajattelumallin mukaan luonnollisempaa ja toivotumpaa kuin homous. Heteronormatiivisuus on suuri haaste todellisen yhdenvertaisuuden saavuttamisessa.

Heteroseksismi Ajattelutapa ja käsite, jota usein käytetään heteronormatiivisuuden ja homofobian sijasta. Ilmiönä se johtaa helposti muiden kuin heteroiden syrjintään ja epätasa-arvoon.

Heteroseksuaalisuus Kyky ihastua, rakastua, tuntea seksuaalista ja emotionaalista vetovoimaa ns. vastakkaista sukupuolta kohtaan.

Lhbti Lesbos, homot, bi-ihmiset, transihmiset ja intersukupuoliset.

Homofobia Vastenmielisyyden, vihan tai pelon tunne homoseksuaalisuutta ja homoja kohtaan.

Homoseksuaalisuus Kyky ihastua, rakastua, tuntea seksuaalista ja emotionaalista vetovoimaa omaan sukupuoleensa kuuluvia henkilöitä kohtaan. Homoseksuaalit voivat olla sekä miehiä että naisia. Mies, joka pitää miehistä on homo. Nainen, joka pitää naisista on lesbo.

Intersukupuolisuus Intersukupuolisuus on yleisnimi tiloille, joissa yksilön fyysiset, sukupuolta määrittävät tekijät eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Intersukupuolisuus havaitaan useimmiten lapsen syntymän yhteydessä.

Kaappi Kaappi on symboli ei-heteroseksuaalista suuntautumista koskevalle avoimuudelle. Kaapista ulostulo on ihmiselämän pituinen prosessi, joka tulee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille eteen valintana kaikissa uusissa sosiaalisissa tilanteissa.

Sateenkaariperhe Lapsiperhe, jossa yksi tai useampi vanhempi kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön ja joka näin itsensä määrittelee.

Seksuaalivähemmistöt Homot, lesbot, bi-ihmiset ja transsuuntautuneet henkilöt.

Sukupuoli-identiteetti Sukupuoli-identiteetti on ihmisen oma käsitys sukupuolestaan.

Sukupuolivähemmistöt Transihmiset ja intersukupuoliset muodostavat kattokäsitteen sukupuolivähemmistöt. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, joiden sukupuolen biologiset, sosiaaliset tai psyykkiset ulottuvuudet eivät muodosta jatkumoa, vaan ovat ristiriidassa keskenään.

Sukupuolen ilmaisu Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan sitä, miten yksilö ilmaisee sukupuoltaan. Se sisältää kaiken yksilön toiminnan ja käyttäytymisen, jolla hän ilmaisee itselleen ja muille olevansa mies, nainen tai jotakin muuta (käytös, vaatetus, kampaus, jne.). Sukupuolen ilmaisusta puhutaan yleisesti transvestisuuden yhteydessä; transvestisuus on harvoille sukupuoli-identiteetti, useammille se on tapa ilmaista sukupuolta.

Sukupuolen moninaisuus Sukupuolivähemmistöjen lisäksi sukupuolen moninaisuus käsittää sukuopuolienemmistöt: miehet ja naiset.

Transfobia Vastenmielisyyden, vihan tai pelon tunne transihmisyyttä ja transihmisiä kohtaan.

Transgender Transgender elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Hän saattaa samastua enemmän toiseen kuin biologiseen syntymänsukupuoleensa. Hän saattaa kokea olevansa ihmisenä sukupuoleton, sukupuoleltaan määrittelemätön tai omanlaisensa yhdistelmä miehisenä ja naisellisenä pidettyä ruumiillisuutta, tyyliä ja persoonan piirteitä.

Transmies Tytöksi syntymässä määritelty mies.

Transnainen Pojaksi syntymässä määritelty nainen.

Transsukupuolisuus Transsukupuolisuudessa on kyse sukupuolen kokemisesta.

Transsukupuolinen ihminen ei koe kuuluvansa siihen sukupuoleen, johon hänet on syntymän hetkellä määritelty ja lapsena kasvatettu.

Transsuuntautuneisuus Transsuuntautunut ihminen kokee emotionaalista ja eroottista vetoa erityisesti transihmisiä kohtaan. Vetovoiman kohteena voivat olla esimerkiksi transsukupuoliset miehet ja/tai naiset ja/tai transvestiitit. Osa viehättää erityisesti ruumiillinen sukupuolikaksinaisuus, toisia taas persoonaltaan ja sukupuolen tyyliältään hyvin androgyynit ihmiset.

Transvestisuus Transvestiitti kokee itsensä mieheksi, mutta haluaa ajoittain eläytyä naisrooliin. On myös transvestiittinaisia, jotka haluavat eläytyä miesrooliin ja tulla kohdatuksi miehenä.

Haluatko tietää lisää?

Jos sinä opettajana, koulukuraattorina tai muuhun kouluhenkilöstöön kuuluvana haluat tietää lisää tai vaikkapa päivittää osaamistasi lhbti-kysymyksissä, voit hyödyntää Setan koulutustoimintaa.

Jos koet lhbti-teeman esille nostamisen ja käsittelyn oppilaiden kanssa vaikeaksi, voi avuksi tulla vierailija Setasta tai sen jäsenjärjestöistä: vapaaehtoisokouluttajamme ovat koulutettu kertomaan seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ja perhemuotojen moninaisuudesta nuorille.

Setan ammattikouluttajat sen sijaan voivat tulla apuun esimerkiksi, jos luokassa on sukupuoleltaan epätavallisesti kokeva ja ilmentävä nuori, jonka ominaisuus aiheuttaa hämmennystä tai opettajana olet epävarma, miten lähestyä perhettä, jossa on kaksi äitiä. Jos opettajana katsot, että lhbti-kysymykset ovat tärkeää tietoa myös vanhemmille, pyydä alustusta vanhempainiltaan.

Lisätietoja Setan koulutustoiminnasta saat osoitteesta www.seta.fi.

Setasta

Seta ry on valtakunnallinen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeusjärjestö, joka on perustettu vuonna 1974. Setan tavoitteena on yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus ja yksilön hyvinvointi riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Setassa toimii Transtukipiste, joka tarjoaa sosiaalipalveluja sukupuoleltaan moninaisille ja heidän läheisilleen. Setaan kuuluu noin 20 jäsenjärjestöä kautta maan, joiden toimintaan kuuluu muun muassa nuorille suunnattu vertaistoiminta. Jäsenjärjestöjen nettisivuille löydät www.seta.fi:n kautta.

Seksuaalinen tasavertaisuus – Seta ry

Mannerheimintie 170 A

00300 HELSINKI

Puhelin (09) 681 2580

Faksi (09) 6812 5880

Sähköposti: toimisto@seta.fi

**Ihmisoikeuksia ei tule ansaita,
ne ovat universaaleja.**